

KÖNYVEK

Fenyvesi, Anna (ed.): Hungarian Language Contact Outside Hungary. Studies on Hungarian as a minority language. Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2005, 424 p.

A Fenyvesi Anna szerkesztésében megjelent vaskos, angol nyelvű tanulmánykötet azzal a céllal készült, hogy átfogó képet nyújtson a kisebbségi magyar beszélőközösségekről és azok nyelvhasználatáról. A könyv a John Benjamins gondozásában jelent meg, amely a tudományos könyvek piacán a legjelentősebb kiadó. A kötet jelentősége abban áll, hogy először nyújt lehetőséget arra, hogy a határon túli magyar nyelvváltozatokkal kapcsolatos kutatási eredmények angol nyelven, egy jóval nagyobb olvasóközönség számára is hozzáférhetővé váljanak. Ahogyan Fenyvesi Anna bevezetőjéből kiderül, a kötet további célja a szociolingvisztikai változók és a nyelvi változás különféle aspektusainak leírása volt.

A könyv ún. „kerettanulmányait” két neves külföldi nyelvész jegyzi: Sarah G. Thomason, a Michigani Egyetem professzora abból indul ki, hogy a magyar nyelv mindig valamilyen indoeurópai nyelvvel (germán, szláv stb.) kerül(t) kontaktushelyzetbe, így azokat a tipológiai hasonlóságokat és különbségeket elemzi, amelyek a magyar és a releváns indoeurópai nyelvek között találhatóak, s ebből következtet azokra az előre megjósolható változásokra, amelyek a kontaktushelyzet hatására a magyar nyelvben végbemennek. Casper de Groot, az Amszterdami Egyetem tanára nyelvtipológiai szempontból összegzi a nyelvi változások közös jegyeit, összekapcsolva ezzel a nyelvtipológia és a kontaktusnyelvészeti módszereit.

A tanulmányok nagy része az 1995–96-ban Kontra Miklós vezetésével megvalósult szociolingvisztikai kutatás adataira épül, melynek célja a magyarországi és határon túli magyar nyelvváltozatok vizsgálata és leírása volt. A 846 adatközlővel végzett kutatás-

ról Kontra Miklós tanulmányában olvashatunk bővebben.

A vizsgálathoz kapcsolódó peremországokról szóló fejezetek szerzői a következők: Lanstyák István és Szabó Mihály Gizella (Szlovákia), Csernicskó István (Ukrajna), Benő Attila és Szilágyi N. Sándor (Románia), Göncz Lajos és Vörös Ottó (Szerbia és Szlovénia), Bodó Csanád (Ausztria). A kötet további fejezetekkel egészül ki a csángókról (Sándor Klára), az egyesült államokbeli (Fenyvesi Anna) és az ausztráliai (Kovács Magdolna) magyar nyelvhasználatról. Természetesen más országokban is található nagyobb lélekszámú magyar nyelvű közösség, pl. Kanadában, Nyugat-Európában, Dél-Amerikában, de ezek nyelvhasználatáról még nem készültek átfogó elemzések. A vajdasági, kárpátaljai és felvidéki magyar nyelvváltozatokról viszont – számos tanulmány mellett – már egy-egy kötet is megjelent (lásd Csernicskó István: *A magyar nyelv Ukrajnában [Kárpátalján]*. Budapest, Osiris Kiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely, 1998; Göncz Lajos: *A magyar nyelv Jugoszláviában [Vajdaságban]*. Budapest–Újvidék, Osiris Kiadó–Forum Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely, 1999; Lanstyák István: *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony, Osiris Kiadó–Kalligram Kiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely, 2000).

Mindegyik tanulmány kétféle szempontból mutatja be az adott beszélőközösséget és az általa használt nyelvváltozatot: a makroszociolingvisztikai adatokból képet kapunk a közösség történelmi, demográfiai és gazdasági jellemzőiről, az adott ország nyelvpolitikájáról, a magyar nyelvhasználat szintere szerinti megoszlásáról és a nyelvmegtartás, ill. a nyelvcsere állapotáról. A mikroszociolingvisztikai adatok a kétnyelvűségi helyzet nyelvi következményeiről adnak számot, bemutatva a kódváltási szokásokat és különféle kontaktusjelenségeket (a kölcsönzés fajtáit és a nyelvcserehelyzetben jelentkező maradványhatás példáit).

A kötetben vizsgált nyelvváltozatokat a közösség lélekszáma és a kisebbségi helyzet kialakulásának módja szerint négy csoportba sorolhatjuk, melyeken keresztül bemutatathatók az anyanyelvhasználat jellemzői:

1. Az első csoportba azokat a relatíve nagy lélekszámú magyar beszélőközösségeket sorolhatjuk, amelyek a Kárpát-medence peremországaiiban (Szlovákiában, Ukrajnában, Romániában és Szerbiában) őshonos kisebbségként élnek. Az általuk használt nyelvváltozat egy kötetben belüli, hasonló jellegű bemutatása lehetőséget nyújt a régiókenti nyelvhasználat olyan aspektusainak összehasonlítására, mint az oktatás, a nyelvpolitika, az azonosságtudat és az attitűd. Az ide sorolt beszélőközösségekre általában a magyardomináns kétnyelvűség jellemző, azokon a településeken viszont, ahol a magyarok kisebbségként vagy szórványban élnek, gyakrabban fordul elő a balansz két-nyelvűség.

2. A második csoportot az ausztriai és a szlovéniai magyar beszélőközösség alkotja, amely szintén őshonos kisebbségként él, de kis lélekszámú, tagjai a másodnyelvet általában jobban beszélik, s a közösségben a nyelvvesztés gyakori jelenség.

3. A harmadik csoportba az egyesült államokbeli és az ausztráliai magyar bevándorló kisebbség kerül. Az anyaországtól való földrajzi és interakciós távolság, valamint az országon belüli szétszórtság jelentősen befolyásolja a kisebbségi nyelv fejlődését és a nyelvcserét.

4. A csángók sokféle szempontból speciális közösséget alkotnak, így az ő nyelvhasználatuk külön vizsgálat tárgyát képezi.

Amint fentebb jeleztem, a továbbiakban a nyelvhasználatot befolyásoló tényezők közül az oktatási és a nyelvpolitikai kérdésekre térek ki. A kisebbségi nyelvek megmaradásának, ill. a nyelvmegtartásnak egyik legfontosabb tényezője az anyanyelvű oktatás. Általánosságban elmondható, hogy a Felvidéken, a Kárpátalján, a Vajdaságban és Erdélyben a magyar anyanyelvű gyermekek kb. 20%-a többségi nyelvű általános iskolába jár. Ez az arány jóval nagyobb a középiskolák és a szakmunkásképzők esetében. A többségi nyelv (mint egyetlen hivatalos nyelv) kiváltságos helyzete növeli annak társadalmi presztízsét, és adott esetben befolyásolja a kisebbségi beszélők iskolaválasztását. Sokan a többségi nyelv tökéletes ismeretét és az azon történő tanulást a könnyebb boldogulás feltételének tartják. Másrészt viszont a

magyardomináns gyermek az iskolába kerülve a másodnyelvet nem beszéli anyanyelvi szinten, rosszul teljesít, s ez önértékelési és identitásbeli zavart okozhat. Tanulmányukban Lanstyák István és Szabó Mihály Gizella rámutatnak arra, hogy a szlovákdomináns kétnyelvűvé válás és a nyelvváltás is jóval gyakoribb a szlovák iskolába járók esetében, valamint a peremterületeken, ahol a magyar iskolák eltűnőben vannak.

Az oktatás másik neuralgikus pontja a többségi nyelv tanulása. Kontra Miklós hangsúlyozza, hogy a többségi nyelvet a másodnyelv-oktatás módszereivel, idegen nyelvként kellene tanítani. Romániában az alsó tagozat 4 osztályán kívül a román nyelv és irodalom tantárgy esetében ugyanazt a tantervet kell használni a román és a magyar tannyelvű iskolákban. A középiskolai oktatásban viszont nemcsak a tanterv egyezik, hanem a tankönyvek is ugyanazok. A Vajdaságban és Kárpátalján a magyarul beszélő szerb-, ill. ukránnyelv-tanárok és a megfelelő tankönyvek hiánya okoz gondot. Szlovákiában a helyzet sokkal jobb. Az 1991-től érvényes szlováknyelv-oktatási koncepció értelmében a magyar iskolákban a szlovákokat az idegen nyelvek oktatásának módszerei szerint kell oktatni, a követelmények tekintetében viszont azt kell figyelembe venni, hogy az itteni magyarok számára a szlovák mint hivatalos nyelv ismerete szükséges.

A nyelvi kisebbségek életét nagyban befolyásolja az adott ország nyelvpolitikája. Szlovákiában az 1999-től érvényes kisebbségi nyelvtörvény lehetővé teszi a kisebbségi nyelvek használatát azokon a településeken, ahol az adott nemzeti kisebbséghez tartozó lakosság részaránya eléri a 20%-ot. Az Ukrajnában hatályos nyelvtörvény a hivatali nyelvhasználatot azokon a területeken teszi lehetővé, ahol a lakosság többsége magyar nemzetiségű. A román közigazgatási törvény értelmében a kisebbségi nyelvek használhatók a közigazgatásban, a Vajdaságban pedig az ún. tartományi státútum ad erre lehetőséget. A gyakorlatban azonban ez sokszor másképp vagy egyáltalán nem működik.

Az ausztriai és a szlovéniai a legkevésbé diszkriminált csoportjai a magyar kisebbségnek. Szlovéniában a magyarok lakta területen a magyar hivatalos nyelv. Kétnyelvű okta-

tás is létezik valamilyen formában mindkét országban. Ennek ellenére a magyar nyelv használata ezekben a közösségekben inkább a privát színterekre, a magánszférára korlátozódik, a fiatalabb nemzedék nagyobb tudással rendelkezik a többségi nyelven, s ez a folyamat a közösség esetében a nyelvcserre felé mutat. Ausztriában azonban az utóbbi másfél évtizedben érdekes és biztató folyamat figyelhető meg. Korábban a fokozatos nyelvcserre újtára lépett magyar beszélő-közösség számára a német nyelvtudás volt a boldogulás és a modernizálódás eszköze. Az anyaországtól való izoláltság évtizedei után, a rendszerváltás következtében azonban megnőtt a határon átnyúló gazdasági kapcsolatok száma, erősödött a tömbmagyarsághoz fűződő viszony, s a magyar nyelv presztízse is nőtt. Statisztikai adatok bizonyítják, hogy a fiatalabb generáció tagjai több szintéren használják a magyart az idősebbeknél. Az ausztriai magyarsággal kapcsolatban meg kell jegyeznünk azt is, hogy a Burgenlandban élő őshonos kisebbség mellett az országban számottevő bevándorló kisebbség is él (főként Bécsben). Náluk a nyelvmegtartás igénye nem olyan erős, s nagyban függ attól, milyen szoros a kapcsolatuk a helyi magyar közösséggel.

A kétnyelvűség nyelvhasználati megnyilvánulásainak tárgyalásakor a szerzők hasonló sorrendben tárgyalják az ide tartozó jelenségeket. A legszisztematikusabb és legrészletesebb elemzést a szlovákiai magyar nyelvváltozatról találjuk. Lanstyák István és Szabómihály Gizella a kétnyelvűek nyelvi viselkedésének általános jegyeit is összegzik. Ha a beszélő nem használja anyanyelvét bizonyos színtereken, esetleg valamely nyelvi formával, szabállyal vagy regiszterrel ritkábban találkozunk, mindez nyelvi bizonytalansághoz vezethet. A kétnyelvű beszélő ösztönös nyelvi tudásának elégtelensége kiváltó oka lehet olyan jelenségeknek, mint a *túláltalánosítás* (a nyelvtani szabályoknak saját érvényességi körükön kívüli alkalmazása), az *egyszerűsítés* (bonyolultabb nyelvtani szabály alkalmazásának elmulasztása), a *túlheylesbítés* vagy *hipperkorrekció* (a presztízsváltozat általánosító használata, pl. a *választja meg* felszólító módú használata), a *hiperpurizmus* (az idegen szavak túlzott kerü-

lése következtében saját alkotású szavak használata) és a *normatúlteljesítés*. Az utóbbi jelenség nem jár együtt normán kívüli formák használatával, hanem csupán gyakorisági eltérésként jelentkezik egy csoport nyelvhasználatában. Kétnyelvűség helyzetben ez azt jelenti, hogy a kétnyelvű beszélő-közösség teszthelyzetben több változó presztízsváltozatát gyakrabban használja, mint az egynyelvű közösség, pedig informális helyzetekben ez fordítva van. A jelenség oka az, hogy a magyar nyelv a határon túli magyarok azonosságtudatának központi eleme, és a standard norma fokozott érvényesítése a magyar nemzettel való azonosulás szimbolikus kifejeződéseként is értelmezhető (vö. Lanstyák 2000, 191).

További két fontos jelenség a *nyelvi lapszus* és a *nyelvi hiány*. Az előbbi kifejezés olyan esetekre utal, mikor a beszélő átmenetileg nem tud felidézni egy szót vagy egy nyelvtani formát, míg a nyelvi hiány esetében az adott szó, szerkezet vagy regiszter nem is része a beszélő nyelvi kompetenciájának, s ez idővel nyelvleépüléshez, ill. nyelvvesztéshez vezethet. Kontra Miklós is hangsúlyozza ezek vizsgálatának fontosságát, mert ez előfeltétele lehet az ún. nyelvi rehabilitációnak, vagyis azoknak a nyelvtervezési törekvéseknek, amelyek bizonyos regiszterek leépülését akadályozzák meg.

A peremországok nyelvhasználatát bemutató szerzők legrészletesebben a *kölcsönzés* különféle fajtáival foglalkoznak. Bizonyos másodnyelvi elemek eleinte csak interférenciajelenségeként, egyfajta botlásként kerülnek be a közösség nyelvhasználatába. Később ezek az új alakulatok beépülhetnek az adott nyelvváltozat rendszerébe, s normatívává válhatnak. Ezt a folyamatot, ill. annak végeredményét nevezzük kölcsönzésnek, amely leginkább az adott nyelvváltozat szókészletében mutatkozik meg. A szókölcsönzés legfeltűnőbb formáját a direkt kölcsönzők képviselik (pl. Felvidék [Fv] *párki* 'virslí'; Kárpátalja [Ka] *kraszovki* 'edzőcipő'; Erdély [Er] *ápárát* 'készülék'; Vajdaság [Va] *komité* 'bizottság'), de gyakoriak a hangalakkölcsönzés esetei (pl. Fv, Ka, Er *bufet* 'büfé'; Fv *prax*; Ka *praktika* és Va *praksza* 'szakmai gyakorlat'), a tükörszavak és tükörkifejezések (pl. Fv *távoktatás* 'levelező oktatás'; Va

vert pénz 'pénzérme'), a hibrid kölcsönszavak (pl. Fv *viberliszt* 'rétesliszt'; Ka *kibrakkol* 'kidob') és a tükörjelentések is, mikor egy szó egy másodnyelvi elem hatására új jelentésre tesz szert (pl. Fv *akció* 'kulturális rendezvény'; Fv, Er, Va *blokk* 'tömbház'; Fv, Ka, Er, Va *szirup* 'szörp'). Benő Attila és Szilágyi N. Sándor szerint a direkt kölcsönszók használatát nagyban befolyásolja a vizuális környezet, az a tény, hogy a kisebbségi beszélők sok jelenség másodnyelvi megnevezésével találkozunk gyakrabban a mindennapi életben (hivatalos dokumentumok, feliratok, reklámok formájában).

Az alaktani kölcsönzés esetében közvetlen kölcsönzésről nem beszélhetünk a peremországok nyelvváltozatait tárgyalva, de megemlíthetjük a másodnyelv hatásai közül a kicsinyítő képzős formák gyakoribb használatát. A mondattani kölcsönzés is inkább gyakorisági különbségek formájában nyilvánul meg. Mindegyik szerző kitér arra a különbségre, amely az egyes, ill. a többes számú alakok használata között mutatkozik meg. A magyar nyelvben a mennyiségjelző után a jelzett szó általában egyes számban áll, továbbá a több azonos vagy hasonló darabból álló dolgok sokszor egyes számban szerepelnek, szemben az indoeurópai nyelvekkel. A többségi nyelvek hatására azonban a kétnyelvű beszélők nyelvhasználatában gyakrabban találkozunk többes számú alakokkal (pl. *fájnak a lábaim*). A mondattani kölcsönzés másik jellegzetes példája a női foglalkozásneveknél jelentkező ún. *feminizálás*. Bár egyes, nőkhöz kötődő foglalkozásnevek a magyarban is mindig *-nő* utótagot kapnak (pl. *mosónő, óvónő*), mások – főként, ha a beszédhelyzetből vagy a szövegösszefüggésből világos, hogy nőről van szó – rendszerint generikus (azaz *-nő* utótag nélküli) formájukban használatosak (pl. *kalauz, sportoló*). Ezzel szemben a román nyelvben és a szláv nyelvekben – amelyek három nyelvtani nemet különböztetnek meg – a nemre való utalás kötelező, s ez a tény befolyásolhatja a *-nő* utótagú formák előfordulási gyakoriságát a magyar nyelv határon túli változataiban.

A tanulmányok alapjául szolgáló szociolingvisztikai kutatásokban rákérdeztek az adatközlők országokhoz való kötődésére és saját nyelvükhöz, nyelvváltozatukhoz fűződő

attitűdjükre is. A kisebbségben élő magyarok legnagyobb része saját szülőföldjéhez ragaszkodik leginkább, azt tartja hazájának. Arra a kérdésre, hogy az adatközlő szerint hol beszélnek a legszebben magyarul, a különböző régiókban eltérő válaszok születtek. Az összesített eredmény a nyelvváltozatok presztízsét illetően a következő: 1. Erdély, 2. Budapest, 3. a magyarországi vidéki városok, 4. Kárpátalja, 5. magyarországi falvak, 6. Vajdaság, 7. Szlovákia, 8. Szlovénia, 9. Burgenland. Ha összehasonlítjuk, hogy a kisebbségi magyarok hány százaléka tartotta a saját nyelvváltozatát a legszebbnek, a következő eredményt kapjuk: Erdélyben az adatközlők 75,7%-a, Kárpátalján 55,9%-a, a Vajdaságban 25,9%-a, Szlovákiában viszont az adatközlők csak 6,5%-a tartja saját nyelvváltozatát a legszebbnek. Szlovákiában a standard magyarnak van a legnagyobb presztízse. A beszélők elsődleges nyelvváltozatában nyelvjárási elemek és kontaktusváltozatok fordulnak elő, s ezek megbélyegzettsége hozzájárulhat ehhez az attitűdhez.

Az Amerikai Egyesült Államokban kb. 900 ezer ember vallja magát magyar nemzetiségűnek. A statisztikai adatokból megtudhatjuk, hogy ebből kb. 120 ezren használják a magyar nyelvet az otthoni kommunikációban. Az ausztráliai magyarok számát pontosan nem tudjuk, ugyanis a népszámláláskor csak a születési helyre kérdeznék rá. A becslést az adatok szerint kb. 55-75 ezer a magyar nemzetiségűek száma, ebből kb. 30 ezren használják is a magyar nyelvet. Az Európából bevándorolt kisebbségekről általánosságban elmondható, hogy három generáció alatt lezajlik a nyelvcseré. A kontaktushelyzetben lévő beszélőközösség fokozatosan tér át a másik nyelvre, a másodnyelv egyre inkább terjed az első nyelv rovására, a második generáció már angoldomináns kétnyelvű, a harmadik generáció legtöbb tagja pedig már többségi egynyelvű. Az USA-ban a másod-, ill. harmadgenerációs magyaroknak csak 7%-a használja a magyar nyelvet. Az Egyesült Államokban a magyar nyelv oktatásának egyedüli színtere a cserkészlet, de az is csak nyári táborok formájában valósul meg. A magyar mint idegen nyelv kurzusait pedig többnyire nem a magyar származásúak látogatják. Vannak egyéb lehetőségek is a magyar nyelv megtar-

tására az informális szervezeti élet és a valósággyakorlás területén. A magyar szervezetek rendezvényeit azonban a magyar közösségnek csak a töredéke látogatja.

A peremországok nyelváltozataival összehasonlítva a másodnyelv hatása jóval erőteljesebb az ausztráliai és az amerikai magyarok nyelvhasználatában. Az előbbi kontaktusváltozatok esetében a többségi nyelv hatása leginkább a szókincset érinti, az utóbbiak esetében – főként a másodgenerációs beszélők nyelvhasználatában – a szókölcsonzáson kívül a hangtani, alaktani és mondattani kölcsönzés számos példájával is találkozhatunk. Olyan kontaktusjelenségek figyelhetők meg például, mint a szó eleji hangsúly eltolódása, az eldöntendő kérdések emelkedő hanglejtésűvé válása, az alanyi és a tárgyaz ragozás összekeveredése, az ígékötők és a birtokos személyjelek eltűnése, az esetragozás leegyszerűsödése. A legtöbb másodgenerációs magyar bizonytalan a tegezés/magázás megkülönböztetését és használatát illetően is.

A csángók közösségét Európa egyik legtalányosabb, legérdekesebb és egyben legkevésbé ismert közösségének tartják. Hosszú évszázadokon keresztül a román állam és a római katolikus egyház erős politikai nyomás alatt tartotta a csángókat. A közösség lélekszáma a népszámlálási adatokból nem lehet következtetni, mert nagyon sok esetben a román kérdezőbiztosok automatikusan a román jelölték meg nemzetiségként. Moldvában azonban a csángók alkotják a római katolikus közösséget, annak lélekszáma pedig 240 ezer. Ebből kb. 50 ezren beszélnek valamilyen csángó nyelvjárást. A nyelvcsere folyamat utolsó fázisát figyelhetjük meg ebben a közösségben, hiszen azokban a falvakban is, ahol majdnem mindenki két nyelvű, a 35 éven aluliak románul beszélnek egymással, s a fiatalok nagy része már román egynyelvű. A rendszerváltás óta többféle formában felmerült a „csángók megmentésének” ideája. A koncepció nélküli, politikailag motivált intézkedések azonban csak rontottak a helyzeten. Sándor Klára azt hangsúlyozza, hogy rendkívül érzékenyen és körültekintően kell kezelni ezt a problémát, figyelembe véve azt a tényt, hogy a román asszimiláló politika továbbra is él, és a csángók

nagy része nem szeretne közösséget vállalni a magyarokkal.

A bemutatott kötetet rendkívül igényes és körültekintő szerkesztés jellemzi. Mindegyik tanulmány az utóbbi évtized gyűjtőmunkáját, kutatásait és elemzéseit foglalja össze. Az angolul olvasó érdeklődők mindent megtudhatnak belőle, amit a kisebbségben élő, a magyar nyelv valamilyen kontaktusváltozatát beszélő magyarság nyelvi helyzetéről régióként tudni lehet. A tanulmányok témakörének párhuzamos szerkesztése lehetőséget nyújt a régiók nyelvhasználatának összehasonlítására is.

Mészáros Tímea

A nemzetiségek néprajzi felfedezői. Válogatta, szerkesztette, az életrajzokat és a bevezető tanulmányt írta Paládi-Kovács Attila. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2006, 323 p.

Különös, a sors akár groteszk fintoraként is értelmezhető volna, hogy miközben a feudalizmus hosszú évszázadai alatt a rendi társadalom kiváltságos, nemesi rétegein kívül rekedtek nagy tömegei, az alsó néprétegek, a parasztság nem tartoztak bele a *nemzet*, a *politikai nemzet* fogalmába, a kor legvégén, a 18. század utolsó évtizedeitől formálódni kezdő tudományág, a néprajz mégsem kerülte meg az ekkoriban főleg a szépirodalomban, még inkább a statisztikai írásokban egyre gyakrabban előkerülő kérdést, a *nemzeti jellem* mibenlétének dolgát, hanem művelői leírásaikban éppen hogy a *népben*, a *népi műveltségben* keresték annak forrásait. Így a tudománytörténet által a mai értelemben vett első önálló néprajzi dolgozatnak tekintett, a *Tudományos Gyűjtemény* első évfolyamában (1817) Horvát István történész által közzétett, a palócok ismertetésére felhívó pályázatra beérkezett egyetlen mű, Szeder Fábán bencés szerzetes munkájának programadása sem irányult másra, mint a nemzeti karakter tájankénti színeinek föltárására. „Nemzetünk bővebb ismerete végett szükséges volna hazánknak minden tájabeli nevezetesebb népeit egyenként szemre vennünk, és azoknak valamennyi különösségeit feljegyeznünk” (Szeder Fábán: A Palócok. *Tudományos Gyűjtemény*, 3. évf. (1819) 26. p.). A „népi” egyrészt a régiség, „ösi”-ség miatt került az ér-

deklódás előterébe, miután a korabeli felfogás az „ősi” hagyományok őrzőinek elsősorban és legfőképpen a „nép”-et tekintette, másrészt a plebejus kötődések miatt. A nemzeti jelleg legfőbb mutatói lassan éppen a népszokások, a hiedelmek, a dalok, a táncok lettek, és annál inkább nemzetinek tekintettek egy-egy jelenséget, minél mélyebbre tudták a gyökereit visszavezetni. Ugyanakkor azonban a tájak „nevezetesebb” népei között korántsem csak a magyar felé fordult figyelemmel a művelt közönség és a tudományosság, hanem legalább annyira érdeklődött az ország nem magyar nemzetiségei iránt is. Mindebben jelentős szerepe lehetett annak az igénynek, amely a polgári átalakulás kezdetén – és a nacionalizmusok általános előretörésének idején – a *nép*, a *nemzet*, a *nemzetiség* fogalmának új, világos értelmet kívánt adni. Így történetelt – egy következő különös sajátosságaként a kor szellemének –, hogy a 19. század első felében a történeti Magyarország más nyelvű népeiről szóló etnográfiai irodalma végül gazdagabb lett a magyarénál.

Ebből a gazdag termésből nyújt bő válogatást Paládi-Kovács Attila az Akadémiai Kiadónál 2006 tavaszán megjelent, de mondhatni, régóta várt, mert régről elmaradt könyvben, *A nemzetiségek néprajzi felfedezői* című kötetben.

Nagy siker volt annak idején, a hetvenes-nyolcvanas években a Gondolat Kiadónál megjelenő *A magyar néprajz klasszikusai* című sorozat. Az egyes kötetek válogatásaiban a magyar néprajzi irodalom kezdeteinek ma már felbecsülhetetlen értékű forrásanyagából kapott ízelítőt az érdeklődő, olyan munkákat olvashatott – vagy legalább részleteket belőlük –, amelyek addig szinte hozzáférhetetlenek voltak számára, esetleg meg sem jelentek magyarul; mint pl. Cornides Dániel latin nyelven írt munkája az *Értekezés a régi magyarok vallásáról*, Ipolyi Arnold monumentális műve a *Magyar mitológia* vagy Reguly Antal Vámbéry Ármin tanulmányai (amelyek közül néhányat azóta, a rendszerváltozást követően szerencsés módon megváltozott könyvkiadási lehetőségek között önállóan is, esetleg reprint formában újra kiadtak). Az ősi magyar hitvilág, a finnugor őshaza nyomában, az ősi társadalmakat, messzi népeket, a magyar tájakat, a népeletet kutató úttörők

eredményeit és elméleteit, helyenként tudományos furcsaságait, naiv elképzeléseit is bemutató tematikus kötetek mellé sorakozik most Paládi-Kovács Attila válogatása.

A könyv a magyarországi nemzetiségek 19. század eleji irodalmából mutat be szemelvényeket, elsősorban a mai Magyarország területére vonatkozóan, és főleg a kevésbé ismert és mindmáig nehezen hozzáférhető munkákból, amelyek szerzői tudományban jártas, művelt lelkészek, orvosok, ügyvédek, jegyzők, egyetemi tanárok, de hírlapírók, alkalmi utazók is akadnak köztük. Olyanok, akik maguk is az adott nemzetiséghez tartozóként, esetleg régóta köztük szolgálatot teljesítőként anyanyelvi szinten vagy legalábbis jól beszélték annak nyelvét, ismerték kultúráját, vagy akiket elsősorban a kíváncsiság vezetett, s útjuk során csak közvetítők segítségével tudtak tájékozódni és információkat gyűjteni. A ma is közismert és viszonylag könnyen elérhető nagy leíró statisztikai művekből, mint Korabinszky János Mátyás, Nagy Lajos vagy Bél Mátyás országleírásai, amelyek mindegyike a magyar mellett ugyancsak bőven tárgyalja a nemzetiségi népesség életviszonyait is, elérhetőségük miatt sem szemlézett a válogató. Kimaradt a kötetből a történeti Magyarország nem magyar népeinek egyik legismertebb korabeli kutatója, Csaplovics János is, miután az ő jelentősebb munkái ma már szintén hozzáférhetőek. Viszont bekerült egy részlet a korszak egyik legjobb megyemográfijából, az ochtinai lelkész Bartholomaeides László Lőcsén megjelent nevezetes munkájából, a *Notitia Gömöriensis*ből (teljes címén: *Inclyti Superioris Hungariae Comitatus Gömöriensis notitia historico-geographico-statistica* [A felső-magyarországi Gömör megye történeti, földrajzi, statisztikai leírása] 1806–1808), amely az észak-gömöri szlovákság legjobb korabeli népleírása, s amelyet a mai szlovák néprajztudomány is nagyra értékel. A témájukat tudományos igénnyel feldolgozó szerzők Paládi-Kovács Attila bevezető tanulmányának értékelése szerint elsősorban azok a kötetben, akik a hazai evangélikus iskolák neveltjeiként németországi egyetemeken folytattak tanulmányokat, és ott szereztek jártasságot koruk tudományosságában. Így Bartholomaeides László mellett Skolka András Liptó megyei születésű tanár, Mező-

berény és Békés megye más településeinek, valamint Újverbász környékének helytörténeti kutatója. A hazai evangélikus iskolák magas színvonalával és németországi kapcsolataival is összefügg Paládi-Kovács Attila szerint az a tény, hogy a németek, a szlovákok és a magyarok népismereti leírása megelőzte a többi nemzetiségét az országban, a vendekét, a rákokét, a bunyevácokét, a ruszinokét, az oláhokét, a cigányokét, a bolgárokét, az oroszokét stb.

A tudományos igényű és kevésbé tudományos írások a kötetben egyaránt forrásértékűek a mai kutatók és érdeklődők számára, s nemcsak a magyarországiak, hanem a szomszédos országokban élők számára is. Azért is, mert – amint Paládi-Kovács Attila írja – az adott táji, nemzetiségi csoportokról, nyelvükről, kultúrájukról sok esetben ezek a reformkorban már nagyrészt magyar (esetleg latin vagy német) nyelven írt munkák az egyedüli híradások, szlovák, szlovén, horvát, ruszin, román nyelven ekkor még nem közöltek róluk ismertetéseket.

A népelet, a népi kultúra vagy a nyelv iránt érdeklődők mellett értékes ismeretekkel, adatokkal szolgálhatnak e 19. század első felében íródott munkák azok számára is, akiket a nacionalizmus kérdése foglalkoztat a történeti Magyarországon. A „németesítés” vagy a „magyarosítás” kérdéskörét esetleg árnyalhatják az „oláhosodás”-nak, a „tótosodás”-nak, a „németesedés”-nek, a „magyarosodás”-nak e korabeli leírásokból kitűnő természetes folyamatai, s mind e folyamatokkal összefüggésben a gazdasági hatalom vagy akár a divat szerepe a kultúrában. A kulturális javak terjedése, az asszimilációs folyamatok, a kétnyelvűség kérdése iránt érdeklődők számára ugyancsak bőséges forrásként kínálkozik több dolgozat a kötetben, de értékes megfigyelésekre bukkanhat az olvasó például a nyelvtanulás motivációjára vagy a nyelvszigetek lakosságának nyelvhasználatára vonatkozóan is.

A kötet használhatóságát, a benne való tájékozódást gazdag tárgymutató segíti.

Kocsis Aranka

Ormos Mária: A gazdasági világválság magyar visszhangja (1929–1936). Budapest, Eötvös Kiadó–PolgART Könyvkiadó, 2004, 378 p.

A gazdasági világválság talán az egyik legkedveltebb témája a gazdaságtörténetnek. Ennek ellenére, ahogyan Rondo E. Cameron fogalmaz nagyívű világgazdasági áttekintésében (*A világgazdaság rövid története a kőkorszaktól napjainkig*. Budapest, Talentum Kft., 1994, 424–425. p. /Maecenas könyvek./), egyértelmű választ a kutatók nem tudnak adni arra a kérdésre, hogy mi vezetett ehhez a válsághoz. A vélemények ugyanis eltérnek, nincs egyetértés, hogy több nemzetközi szintű politikai és gazdasági tényező egymásra hatása okozta-e ezt a társadalmilag is döntő fontosságú eseménysorozatot, esetleg a pénzügyi folyamatok, a mezőgazdaság depressziója vagy a fogyasztás visszaesése. Az okok közé sorolják többek között az első világháború utáni rendezési folyamat nemzetállami célkitűzéseit, a gazdasági tényezők politikusok általi ignorálását, de a kisállami gazdasági nacionalizmusok akadályait, a jövátételek ügyét vagy az aranyvaluta összeomlását, ill. a szűklátókörű nemzeti gazdaságpolitikákat.

Ormos Mária legújabb kötete a fentiekben említettek miatt azért is érdekes és izgalmas olvasmány, mert egészen más megközelítést választ, nem ír a gazdasági világválságról, hanem olvasatában a válság a korszak egyik legnagyobb társadalmi és szellemi kihívásaként és vízváltasztójaként jelenik meg. Elemzésének központi témája ugyan a gazdaság, azonban azt vizsgálja, hogy a magyar értelmiség, hogyan reagált és milyen válaszokat adott erre a jelenségre. A szerző egy elsüllyedt és elfelejtett intellektuális világot tár elénk: „Tipikusnak tekinthető, hogy a magyar történelem nagy megárázkódásai rendre maguk alá temették az éppen nem »politikaképes« író-vitázó értelmiségi közösségeket, amelyek pedig bővelkedtek művelt, olvasott és bátor gondolkodókban, akik új eszméket érleltek, vagy nem riadtak vissza az új ideák megvalósításától” (9. p.). Érvelése szerint a 20. századi magyar szellemi kontinuitás többször megszakadt, az előzményekről az utódok vagy nem akartak tudni, vagy pedig pártállástól és nemzetiségtől függően maradt a tudatos felejtés és ferdítés. Az ismeret-

lenek alkotta csoportokat is elfelejtették, hiszen munkásságukról korukban is csak a szűkebb szakma tudott. (Mennyire fokozottan érvényes ez a mindig újrakezdésekkel küszködő szlovákiai magyar értelmiségre és annak identitásalakulására!). Ormos eszme- és szellemtörténeti megközelítése az 1930-as évekbeli szellemi előfutárok és áramlatok újrafelfedezésére invitálja az olvasót. Az általa nem tipikusnak aposztrofált gondolatokat, az „etatikus, antikapitalista és antiszemita áramlatok közvetlen” elődeit is mérlegre teszi.

A kötet nyolc fejezetre tagolva tekinti át a válság keletkezését, az erre adott nemzetközi és magyarországi válaszokat, az irányadó eszmék hatásait, a kapitalizmusról folytatott vitákat és a nemzeti felemelkedés politikai, társadalmi és gazdasági buktatóit, akadályait. A gazdaság működési zavarairól és a továbbgyűrűző problémákról már az első világháború előtt születtek szellemi előrejelzések és szakmai munkák, de a döntéshozók ezeket figyelmen kívül hagyták. A „szabad kereskedelem” már nem létezett, a valóságban kötött, védővamos versengés folyt a nemzeti célokat követő országok között, és hát köztudomású: a békekonferencián a gazdasági szempontokat alárendelték a politikai és katonai céloknak. A szerző impozáns érvanyaggal támasztja alá megállapítását, mely szerint az igencsak ingtag európai gazdasági helyzetet 1919 és 1925 között, amely időszakban az egyes államok a nemzetgazdaság átalakításával vesződtek, az „egyensúlytalanság” konszolidálódása jellemezte. A rövid ideig tartó és csak néhány országot érintő fellendülés átmeneti jellegű és korlátozott volt, a kelet-európai kisállamok gazdasági leszakadása és Európa lemaradása Amerika mögött mindjobban tapasztalhatóvá vált. A válságjelekre adott gazdaságpolitikai válaszok áttekintésénél Ormos, a korszak különböző irányzatainak tisztázatlansága folytán, saját fogalomhasználatát rögzíti, egyben a történeti háttérrel és a szellemtörténeti gyökereket is elemzi (pl. a spanyol és az olasz korporáció eszméje visszavezethető egyrészt a katolikus Rerum Novarumra, másrészt a szindikalizmusra). Neoliberalizmus alatt az 1930-as évek reformjait és az állami szerepvállalás demokratikus keretek között való megvalósítását érti. A tervgazdaság vagy irányított gazdaság a központosított, állami tervezésű és irányítású gaz-

daságot jelenti, amelynél különbséget tesz a sztálini modell, a német nemzetiszocialista és a fasiszta korporációs rendszerek között (de ezen gazdaságpolitikák egyes részleteit a nem diktatorikus berendezkedésű államokban is megtalálhatjuk, lásd pl. Csehszlovákiát). A korabeli vélemények megoszlottak a demokratikus és diktatorikus rendszerek gazdaságpolitikai kísérleteiről, a gazdasági életet nem tekintették előre megtervezhetőnek, kiszámíthatónak. Mások a központosított, tervgazdálkodási modellek bukását jóslták és egyesek szerint a hagyományos elemek megőrzése, kisebb korrekciók beépítésével kivezethetett volna a válságból, megint mások „eklektikus” nézeteket vallottak. A magyar értelmiség szűkebben véve két irányzatot képviselt, egyrészt az osztály liberális utat követték (Heller Farkas, Navratil Ákos), másrészt a német iskolát (Surányi-Unger Tivadar). A két csoport vitáinak központi elemét és gordiuszi csomóját az állami beavatkozás módja és mértéke alkotta, de „bizonytalan maradt az eszköz, az irány”.

A korszak közgazdasági irányzatainak színes palettáját is áttekinti, amelyek a hagyományos liberális elveket védelmezték (Max Weber), vitatták (Keynes) vagy a tőkés rendszer korrekcióját, átalakítását kezdeményezték (Hendrik De Mann). A közgazdászok és pénzügyi szakemberek koncepciói azonban, a nemzeti elzárkózás és a diktatorikus rezsim okozta „gazdasági anomáliák” (a fajiságon nyugvó germán európai rend, olasz birodalmi autarkia, szovjet különút) nem jutottak (juthattak) el a konkrét problémák megoldásáig, kezeléséig. A szerző ezek után teszi fel a legnehezebb kérdést: mi lehetett egy kis ország stratégiája ebben a kényszerhelyzetben? És nemcsak Magyarországé, hanem mindegyik kelet-európai államé, hiszen a gazdaság problémái nagyon hasonlóak voltak (piacvesztések, a nemzetgazdaságok szervezése, szerkezetátalakítások, a mezőgazdasági termelés zavarai). Egyedüli út a regionális szintű és kétoldalú megoldások keresése lehetett volna. Konkrét javaslatok is születtek a Duna-völgyi együttműködés és gazdasági integráció kialakítására, de ezekkel az alternatívákkal szemben a külpolitikai szempontok és érdekek erősebbeknek bizonyultak, a közép- vagy kelet-európai térben a nemzeti öncélúság, az elzárkózás gondolata győzött.

Számomra a hagyományos és neoliberais eszmerendszerek tárgyalása és az osztrák, német és angolszász közgazdasági elméletek képviselőinek a bemutatása volt a legérdekesebb. Különböző politikai irányultságú, (új)liberais, szociáldemokrata, katolikus, konzervatív szerzőkkel foglalkozik, akik között hivatalos, tanult közgazdászokat, gazdasági területek szakértőit, szorosan a szakmához nem kötődő írókat és dilettánsokat is találhatunk. Ormos részletekbe menően tárgyalja az egyes véleményeket, a gazdaság modernizációjára, a termelékenység növelésére, racionalizálására vonatkozó megalapozott és téves elképzeléseket, és felhívja a figyelmet a néhol burkoltan vagy nyíltabban felbukkanó veszélyes, voluntarista gondolatmenetekre is. A magyarországi közgazdászszakma eszmetörténeti hozadékát a következőképpen összegzi. A gondolkodók egy dologban egyetértettek: a világgazdaság kiépülésének a szemtanúi voltak, ezért a gazdasági kérdések szélesebb körű konszenzust, nemzetközi és állami szintű kezelést igényeltek. (Három szlovákiai magyar szerzőről tudok, aki ezekkel a kérdésekkel foglalkozott: Kadosa Pál, Tarján Ödön és Farkas Gejza.) A liberális közgazdászok belemélygtek a mindjobban erősödő állami szerepvállalásba, de a parancsuralmi politikai szándékokat elutasították. A problémák megoldási módját a foglalkoztatásban, a fogyasztásban és a pénzforgatásban jelölték meg. Az 1930-as évek végére meglátása szerint egy új liberális eszmerendszer nem tudott érvényre jutni, így a diktatúrákhozeli eszmék kerültek túlsúlyba. Megjegyezhetjük, hogy ennek megvoltak a szlovákiai magyar képviselői is, gondoljunk csak Hantos László ekkor született néhány gazdaságtörténeti tanulmányára, a politikában Jaross Andorra vagy Narancsik Imrére.

Egészen új megközelítésbe került az állam gazdasági szerepe és a parlamentarizmus fenntartása és további sorsa. Az újliberaisok és az ahhoz közelítő elméletek a parlamentáris rendszer fenntartását és a polgári szabadságjogok megőrzését tartották fontosnak, az állam szerepvállalását részlegesnek és korlátozottnak tekintették. A liberalizmus (és egyben a kapitalizmus) ellenségei az 1930-as évek elején még nem rendelkeztek sem mozgási térrel (a kommunista párt betiltása), sem tömegbázissal (szélsőjobboldal), a szociáldemokraták a liberálisokkal együtt védekező pozícióba szorultak. Az igazi radikalizmust, tehát a társadalmi és politikai újítást, mégha óvatosan is, a keresztényszocialisták képviselték. Az antikapalista és antiliberais táboron belül a szerző két irányvonalat különböztet meg. Az egyik az érdekképviseleti (rendi, kooperatív) szemlélet, a másik az eltúrozott etatizmus, a totális állam eszménye, amit pl. Gömbös Gyula a modernizáció letéteményeseként mutatott be. Bethlen István 1934-es „történetfilozófiai fejtegetése”-vel szintén foglalkozik, amely lényegében a gazdaság állami irányítását fogadta el, de a szabadságjogok korlátozott fenntartása mellett.

A további fejlemények közismertek. Székfü Gyula *Három nemzedéke* (1920) adott „a tudományos körökben és egyúttal társadalmilag érvényes belépőt” az antiszemita retorikának. Itt Ormos több tényező egymásrahatását vázolja. A világválság az érdeklődés előterébe tolta a tőkét (bankok, bankárok, kartellek), amely pedig jórészt a zsidósághoz kötődött, így a bűnbakot könnyű volt megtalálni. A magyar gazdaság nemzetközi pénzügyi kötődései ekkor kezdtek megszűnni, ezért merült fel a „zsidó nagytőke” szerepének és szükségességének a megkérdőjelezése. Harmadik tényezőként a Gömbös-csoport antiszemitizmusát jelöli meg.

A katolicizmus, amely a szociális szolidaritásra fektetett nagy hangsúlyt, egyaránt bírálta a liberalizmust és a szocializmust, éppen azért, mert ezek mögött a zsidókat sejtette, de a keresztény szerzők nem vették figyelembe a korszakban jól kitapintható változásokat: a bírált liberalizmus már rég a múlté volt, a szociáldemokrácia azonosított formája pedig már nem létezett. A hitlerizmust ugyan a katolikus gondolkodók elutasították, Kovrig Béla szavaival, a hitlerizmus nem volt sem nemzeti, sem szocialista, de itt idézzük inkább Ormost: „[M]iként [...] hallgattak az egyházat oly közelről érintő nemzetiszocialista támadások kérdésében, a későbbiekben is óvták látszólagos semlegességüket, illetve minduntalan demonstrálták a magyar államhoz való közelségüket. Mindemellett a katolikus szerzők és egyházi vezetők egy része [...] szellemileg is utat nyitott a náci ideológia egy szeletének, éppen annak, amely a zsidókra és az ő történelmi »bűneikre« irá-

nyult. Bár ők ezt nem faji, hanem teológiai, történelmi és lélektani alapon tették, az elhatárolódás alapjait mégis megvetették” (238. p.). (Ami a szlovákiai magyar viszonyokat illeti, érdemes és tanulságos átlapozni az *Új Élet* 1938 szeptemberi és októberi számában megjelent írásokat!) A kötet tisztázza a katolikus rendi elgondolások különállását és szellemi gyökereinek másságát az olasz korporatív mintákkal, ill. a Gömbös-féle programmal szemben. Összegzésül elmondható, a rendiségnek vagy a korporációknak nem volt Magyarországon támogatottsága.

A kötet utolsó két fejezete a szélsőjobboldali radikalizmus által hangoztatott, követelt autarkikus elképzeléseket és a magyarországi mezőgazdaság helyzetével foglalkozó véleményeket mutatja be. Az agrárium két világháború közötti súlyos problémáiról (alacsony termelékenység, elavult birtokstruktúra, beszűkült belső piac, elmaradt technikai fejlesztés stb.) érzékletes képet fest. Elemzésének végkövetkeztetése: „A nagy agrárvita tehát mindössze eszméket és javaslatokat termelt ki, megoldásokat azonban nem hozott. [...] A modernizálás továbbra is elmaradt” (331. p.). Meglátása szerint a mezőgazdaság fejlesztése elképzelhetetlen volt az ipar fejlesztése nélkül, ill. mindkét szférát egyidejűleg kellett volna modernizálni (Mikos Ferenc, Varga István, Lederer Miklós, Lipták Miklós és mások érvrendszerét taglalja részletesebben).

Ormos Mária értékelése lényegretörő és szintetizáló. Egyaránt rámutat a nemzeti autarkia gondolatának zsákutcájára, hiszen a tárgyalt korszakban már létezett a világgazdaság, és egy nemzeti gazdaság ennek kiszolgáltatottja volt, ugyanakkor „kondíciója” a nagyhatalmak gazdaságpolitikájától is függött. A kötetben felvonultatott közgazdasági szakemberekről pozitívan ír, kiemeli tájékozottságukat, felkészültségüket, és következtéseik közös nevezőjét abban látja, hogy elismerték az államnak a gazdasági életbe való beavatkozás jogát, emellett több fontos kérdésre is felhívták a figyelmet (az aranyvaluta-rendszer megváltoztatása, a mezőgazdaság támogatása, az Európa–Amerika viszony, a szovjetkérdés). Csak elenyésző és nem szakmabeli, dilettáns kisebbség támogatta az állami, fasiszta, nemzetiszocialista dirigizmust.

A szerzői üzenet a jelennek is szól: a két világháború között kialakuló világgazdaság globalizálódását a fogyasztás növekedése alapoz(hat)ta meg, korunkban pedig a fejlődő gazdaságot szintén a fogyasztás és a foglalkoztatottság növelése biztosítja, de egyben kulturális uniformizálódás is folyik. A könyv végén nagyon hasznos névmutató és egy rövid tájékoztató található a legfontosabb magyar gazdaságtörténeti művekről.

Gaucsík István

Archívum Sala. A Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei Fiókleveztárának Évkönyve. Sorozatszerkesztő: Novák Veronika. Szerkesztette: Gaucsík István–Gál Margit. Vágsellye, Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei Fiókleveztár, 2004, 247 p. /Levéltári évkönyv, 1./

Szlovákiában alig találkozhatunk a levéltárak tevékenységét és munkájuk eredményeit bemutató kiadványokkal. Többnyelvű vagy esetünkben kétnyelvű, szlovákul és magyarul megjelenő kötetek pedig nem is léteznek. A Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei Fiókleveztárának az első évkönyve ezt a hiányt próbálja pótolni, ilyen szempontból a kezdeményezés jelentősége vitathatatlan. Az évkönyv, amely borítóján az *Ad usum publicum* kifejezést viseli, és amely egyben a levéltár mottója, a Belügyminisztérium és Csáky Pál akkori miniszterelnök-helyettes támogatásával jelent meg. A kötet szerkezeti felépítése a következő: *Bevezetés, Beszámoló, Tanulmányok, Források, Könyvismertetések, recenziók*. A kiadvány szlovák nyelven is megjelent.

A levéltárak alapvető feladatai közé tartozik a levéltári fondok és dokumentumok megőrzése, gyűjtése és feldolgozása, kutatásuk biztosítása. A bevezetőben Novák Veronika, a levéltár igazgatónöje erre is kitér és röviden ismerteti a kötet tartalmát, ugyanakkor vázolja a levéltár múltbeli szakmai tevékenységét és a mostani kutatási-feldolgozási stratégiákat. A vágsellyei tudományos műhely 1995-től rendszeresen szervez szakmai rendezvényeket és kiállításokat. Az eddigi konferenciákon elhangzott előadásokat azonban még nem sikerült megjelentetni, ezért merült fel egy önálló kötet gondolata.

A levéltár tevékenységéről szóló beszámoló bemutatja a levéltár működését, szer-

kezeti felépítését. Az irodák, ill. a raktárhelyiségek a vágsellyei műemlékjellegű épületben, a Pázmány Péter-féle kastélyban található. A kislúcsi kirendeltségben, a Pálffy-kastélyban szintén raktárak kapnak helyet. A beszámolóban az igazgató kitér a fondképző szervek, az iratkezelés és selejtezés ellenőrzésének fontosságára, a levéltári gyűjtemények feldolgozásának menetére, valamint a segédletek kidolgozására, a kutatószolgálatra és a levéltári dokumentumok közigazgatási célokra való kihasználására. A vágsellyei levéltárosok tudományos publikációiról és egyéb kulturális, közművelődési jellegű írásairól kisebb bibliográfiai jegyzék ad számot. Novák Veronika külön fejezetben foglalkozik a levéltári iratok védelmével, a levéltár technikai-műszaki felszereltségével, a könyvtári munkákkal, valamint az igazgatási és gazdasági tevékenységekkel.

Az évkönyv a 2003. szeptember 12-én, II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának 300. évfordulójának tiszteletére rendezett nemzetközi konferencián elhangzott előadásokat tartalmazza, tanulmányok formájában. A Rákóczi-szabadságharc előzményeivel Ölveti Gábor foglalkozik. Tanulmányában párhuzamot von az elszigetelten létező bujdosó mozgalom és a Habsburg-ellenes fegyveres harc terebélyesedő kuruc felkelések, a külföldi politikai, ill. államhatalmi törekvések és a független magyar államiság megteremtéséért folytatott harcok között. Henszel Ágota a Szabolcs megyei eseményeket mutatja be és a Rákóczi-szabadságharc helyi vonatkozásairól értekezik. A 17–18. század fordulóján bekövetkezett politikai és társadalmi helyzetre is kitér. Ezekről nagyon fontos adatok találhatóak a szabolcsi megyegyűlések jegyzőkönyveiben. A bejegyzések pontosan nyomon követik a katonai hadműveleteket és a csapatok ellátása körül felmerülő gondokat.

A Pozsony megyei eseményekkel Ivan Mrva foglalkozik behatóbban. Kiemeli a terület stratégiai és hadászati jelentőségét. Aprólkosan tájékoztat az egyes hadmozdulatokról és azok katonai és társadalmi következményeiről, egyben a békekötés körülményeit és a békefeltételeket is elemzi. Marta Dobrotková az 1704-es nagyszombati csatát ismerteti. A kuruc és labanc csapatok 1704. december 26-án találkoztak a Gerencsér,

Pozsonyfehéregyház és Nagyszombat közti mezőkön. A kimerítő helyzetjelentés szinte óráról-órára mutatja be az ütközetet. A mellékletben közölt, Ocskay Lászlót idealizáló szlovák történeti ének a szlovákság fontos szerepvállalását bizonyítja a szabadságharcban.

II. Rákóczi Ferenc három tábornokának (Bottyán János, Bercsényi Miklós, Ocskay László) életútjával és katonai karrierjével Gál Margit foglalkozik. Madarász Lajos tanulmánya a veszprémi szlovák telepesfalvak kialakulását kíséri figyelemmel. A 17. század elejére a megye háromnegyed része a másfél évszázadig tartó török megszállás alatt szinte teljesen elnéptelenedett. A megye újjáéledésének alapjául szolgáló telepítések a szatmári békekötés után szinte azonnal megkezdődtek. II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának mátyusföldi eseményeiről Novák Veronika referál. A szerző nemcsak a kuruc-labanc összeütközéseknek szentel figyelmet, hanem a falvak lakosságát sújtó, mindjobban fokozódó, a katonaság elszállásolásával és ellátásával összefüggő terheknek is. A korabeli kárjelentések pontos képet nyújtanak az egyes községek lakosságának anyagi megterheltségéről.

Az évkönyvben megtalálható még a mátyusföldi régióra vonatkozó kárösszeírás is, amely a kötetben jelentős helyet foglal el (86 oldalt). A forrást, amely valószínűleg 1707-ből származik, a nyitrai levéltárban őrzik, a megyei anyagban. Nyelvezete magyar, tájnyelvi elemekkel és latin betoldásokkal keveredve. A történészek mellett a nyelvészek is bizonyára megörülnek majd a szövegnek, amely híven tükrözi a korabeli kifejezéseket és helyesírási szokásokat. A kevésbé tájékozott olvasót segítik a lábjegyzetben található információk.

A szlovák levéltári szakirodalom egyik újabb termését, a szlovákiai levéltárak fondjairól négy kötetben, 2000–2001 között megjelent összefoglaló munkát, Gaucsík István ismerteti. Az áttekintés ugyan az 1997-es adatokat tartalmazza, azonban a kutatók számára még mindig az egyik leghasználatosabb kézikönyv a szlovák levéltári rendszer felépítéséről, az osztályozási főcsoportokról, ill. a konkrét fondokról és gyűjteményekről. Az évkönyv végén a szerzők névsora és munkahelye, valamint a tartalomjegyzék található.

Pokreis Hildegarda

Számunk szerzői

- Domonkos Livia* (1984)
egyetemi hallgató (Comenius Egyetem, Pozsony, Szlovákia)
- Fedinec Csilla* (1968)
tudományos kutató (MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, Magyarország)
- Gaucsík István* (1973)
történész-levéltáros (Vágsellyei Levéltár, Vágsellye, Szlovákia)
- Horbulák Zsolt* (1972)
hírközlő (Pozsony, Szlovákia)
- Juhász Attila* (1979)
közgazdász (Deutscher Ring Lebensversicherungs-AG, Pozsony, Szlovákia)
- Juhász Ilona, L.* (1960)
etnológus (Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központja, Komárom, Szlovákia)
- Kiss József* (1944)
történész (SZTA Politikatudományi Intézet, Pozsony, Szlovákia)
- Kocsis Aranka* (1953)
néprajzkutató (Somorja, Szlovákia)
- Márkus Éva* (1970)
nyelvész (ELTE, Budapest, Magyarország)
- Mészáros András* (1949)
filozófus (Comenius Egyetem, Pozsony, Szlovákia)
- Mészáros Tímea* (1978)
tanár (Ógyallai Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola, Ógyalla, Szlovákia)
- Mikóczy Ilona* (1980)
jogász (UNDP Bratislava Centre, Human Rights and Justice Sub-practice, Pozsony, Szlovákia)
- Orbán Elvira* (1981)
közgazdász (OTP Bank Szlovákia, Pozsony, Szlovákia)
- Pintér Tibor, M.* (1979)
nyelvész (MTA Nyelvtudományi Intézet, Kísérletes Nyelvészeti Osztály, Budapest, Magyarország)
- Petőcz Kálmán* (1961)
politológus (Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, Szlovákia)
- Pokreis Hildegarda* (1956)
levéltáros (Vágsellyei Levéltár, Vágsellye, Szlovákia)
- Poláčková, Zuzana* (1961)
történész (SZTA Politikatudományi Intézet, Pozsony, Szlovákia)
- Szinek Kénesy Marianna* (1980)
egyetemi hallgató (Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest–Komárom, Magyarország–Szlovákia)
- Zouhar, Marian* (1973)
tudományos kutató (SZTA Filozófiai Intézet, Pozsony, Szlovákia)